

Edirne Müftüsü Fevzi Efendi, haset yüzünden sıkıntıya uğrayanları teselli etmek ve hasedin zararlarını anlatmak üzere *Tesliyetü'l-mahsûdîn* adıyla bir kitap yazmıştır (bk. FEVZİ EFENDİ, Edirne Müftüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hşd" md.; a.mlf., *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'i'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 348-349; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hşd", md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hşd" md.; *Müsned*, II, 9, 36; Buhârî, "İlim", 15, "Zekât", 5, "Ahkâm", 3, "Edeb", 57, 58; Müslim, "İmân", 243, "Birr", 24, 28, 30, 32; İbn Mâce, "Zühd", 22; Ebû Dâvûd, "Edeb", 44; Nesâî, "Cihâd", 8; Hâris el-Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkullâh* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 475-502; Kindî, *el-Hile li-def'i'l-aHzân* (nşr. Abdurrahman Bedevî, *Resâ'il felsefiyye* içinde), Beyrut 1983, s. 17-18; Ebû Bekir er-Râzî, *et-Tibbû'r-rûhânî* (nşr. P. Kraus, *Resâ'il felsefiyye* içinde), Kahire 1939 → Beyrut 1402/1982, s. 48-54; Mâveridî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1408/1988, s. 380-387; Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1387/1967, III, 232-249; Fahrreddin er-Râzî, *Me-fâtihu'l-gayb*, III, 238-244; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 71; V, 251-252; XX, 259-260; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ze'mmü'l-hased ve ehlih*, Amman 1406/1986; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, I, 436, 439-440; Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 284-285; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 6402-6403.

MUSTAFA ÇAÇIRCI

HASÎ

(bk. HADİM).

HASİB

(الحسیب)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "saymak, hesap etmek" anlamına gelen *husbân* (*hisâb*) masdarından sıfat olup "her şeyi saymışçasına bilen, hesaba çeken" demektir. *Hasib*, ayrıca "asaletli ve şerefli olmak" anlamındaki *haseb* masdarıyla bağlantılı olarak "yüce ve şerefli" mânasına geldiği gibi if'âl babındaki kullanılışından hareketle "yeten, kâfi gelen" anlamında da kabul edilebilir. Arap dili âlimi Zeccâc, Allah'ın *hasib* ismine "kullarına yeten" mânasını verdikten sonra kelimenin "mahsûb" (lutf ve ihsanları sürekli olarak hesap edilen) anlamına da gelebileceğini söyler (*Tefsîru esmâ'llâhi'l-hüsnâ*, s. 49). İbn Manzûr da, "Allah her şeyin hesabını arayan"dır" (en-Nisâ 4/86) meâlindeki âyeti örnek göstererek *hasib* ismine "her şeyi yeterince bilen, koruyan, ceza veya mükâfât olarak karşılığını veren" şeklinde anlam vermiştir (*Lisânü'l-Arab*, "hşb" md.).

Husbân kavramı Kur'an-ı Kerim'in otuz yedi âyetinde Allah'a izâfe edilmiştir. Bunlardan yirmi yedi âyette fiil veya isim kalıbında olup "hesaba çekmek" mânasındadır. Yedisi mütekellem, gâib veya muhatap zamirlerine muzaf olmuş *hasb* isminden, üçü de *hasib* kelimesinden ibaret olup "yetmek, kâfi gelmek" anlamında kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hşb" md.). İbnü'l-Cevzî, Kur'an'da çokça zikredilen *hisâb* kelimesinin Allah'a nisbet edildiği âyetlerde "kâfi gelmek, hesaba çekmek, amelinin karşılığını vermek" anlamlarına geldiğini söyler (*Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 250-251; ayrıca bk. *HİSÂB*). Kifâyet mânası ifade eden *hasb* kelimesi, inkârcıların ve münafıkların İslâm dini ile mensupları aleyhine sinsi faaliyetlerine karşı Hz. Peygamber'in ve müminlerin mânevî güçlerini korumalarını, ümitlerini yitirmemelerini ve Allah'ın kendilerini savunup koruyacağı şuurunu zinde tutmalarını tavsiye eden âyetler içinde yer alır. Bir âyette de (et-Talâk 65/2-3) eşler arasında anlaşmazlık ortaya çıktığında tarafların, özellikle erkek tarafının âdilâne ve insanî duygularla davranması emredilmekte ve Allah'ın kendisine tevekkül eden kimseye yeteceği belirtilmektedir. *Hasib* isminin yer aldığı üç âyetin birinde (en-Nisâ 4/6), yetim mallarını elinde bulunduranların dü-rüst davranmalarının gerektiği anlatıldıktan sonra her şeyi en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar bilen Allah'ın bütün davranışların hesabını soracağı ifade edilmektedir. Diğer âyette (en-Nisâ 4/86) görgü kurallarından selâmlaşma konusu üzerinde durulmakta ve bir kimseye verilen selâmın samimi bir ilgiyle cevaplandırılması gerektiği vurgulanmakta, ardından da Allah'ın her şeyin hesabını soracağı bildirilmektedir. Fahrreddin er-Râzî'nin de işaret ettiği gibi her iki âyette yer alan *hasib* ismi hem hesap soran hem de kendine kâfi gelen mânalarını taşımaktadır (*Me-fâtihu'l-gayb*, IX, 200; X, 222). Üçüncü âyette ise (el-Ahzâb 33/39) başta peygamberler olmak üzere ilâhî emirleri insanlara tebliğ edenlerin Allah'tan başka kimseden korkmadıkları, zira Cenâb-ı Hakk'ın herkese kâfi geldiği belirtilmektedir. Bu âyetteki *hasib* isminde "yeten, kâfi gelen" mânası galiptir (Taberî, XXII, 12; Beyzâvî, III, 385).

Husbân masdarından türeyen çeşitli kelimeler sözlük anlamları ile muhtelif hadislerde de kullanılmıştır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hşb" md.). *Hasib* ismi, *Kütüb-i Sitte* içinde doksán dokuz ismi

ih-tiva eden esmâ-i hüsnâ listesine yer veren muhaddislerden Tirmizî rivayetinde yer almışken ("Da'avât", 82) İbn Mâce'de mevcut değildir. Bu ismin geçtiği bir hadisin meâli şöyledir: "Sizden biriniz arkadaşını mutlaka övmek istiyorsa, 'Fîlânın şöyle söyle olduğunu zannediyorum, bununla birlikte herkesin iç yüzünü bilip onu hesaba çekecek olan Allah'tır, kimseyi Allah nezdinde tezkiye edemem' desin" (*Müsned*, V, 41, 45, 46, 47; Buhârî, "Edeb", 54, 95; Müslim, "Zühd", 65).

Hasib ismiyle temel mânalarından birinde eş anlamlı olan *kâfi*, müslümanlar arasında bilinen esmâ-i hüsnâ içinde yer almamakla birlikte bunun masdarı olan *kifâyet* Kur'an-ı Kerim'in yirmi dokuz yerinde çeşitli fiil sigalarıyla, bir yerde de sıfat olarak ve ilâhî isim durumunda (bi-kâfîn) Allah'a nisbet edilmektedir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kfy" md.). Râgıb el-İsfahânî, kelimenin kök anlamını "ihtiyacı gidermek ve amaca ulaştırmak" şeklinde açıklamıştır (*el-Müfredât*, "kfy" md.). Buna göre kâfi "yeten, kulun ihtiyaçlarını giderip onu muradına erdiren" mânasına gelir. Kifâyet kavramı çeşitli âyetlerde Allah'a izâfe edilirken bu yeterlik ve himayenin hangi bakımdan olduğunu belirten ve çoğu esmâ-i hüsnâdan olan sıfat kalıbındaki şu isimler kullanılmıştır: *Hasib* (hesaba çeken), *velî* (yardımcı ve dost), *nasîr* (yardımcı), *âlim* (hakkiyla bilen), *şehîd* (her şeyi gözlemiş olarak bilen), *vekîl* (güvenilip dayanılan), *habîr* (her şeyin iç yüzünden haberdar olan), *basîr* (gören), *hâdî* (kılavuzluk eden).

Kifâyet kavramı birçok hadiste de fiil sigalarıyla Allah'a nisbet edilmekte olup (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "kfy" md.) kâfi Tirmizî rivayetinde yer almamakla beraber İbn Mâce'nin listesinde mevcuttur ("Du'â", 10). İbn Hacer de Kur'an'a dayanarak düzenlediği esmâ-i hüsnâ listesine kâfi ismini almıştır (*DîA*, XI, 408). Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre Hz. Peygamber'in yatağa girerken okuduğu dualardan biri şöyledir: "Bizi türlü nimetlerle besleyen, ihtiyaçlarımızı gideren (kâfi) ve bizi barındıran Allah'a hamdolsun! Nice insanlar vardır ki isteklerini yerine getirecek ve kendilerini barındıracak kimseleri yoktur" (Müslim, "Zikir", 64).

Âlimler genellikle *hasib* ismini "kâfi gelen, hesaba çeken, şeref ve yücelik sahibi" mânaları çerçevesinde ele almışlardır. İmam Mâtürîdî, Nisâ sûresinde geçen *hasib* ismini (4/86) *şehîd* (her şeyi gözle-

miş olarak bilen), hafız (koruyup gözet-
ten), kâfi, muktedir ve hasib kelimeleriyle
açıklamıştır (*Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, vr. 150^b).
Hasib ismini Ebü'l-Hasan el-Eş'arî adına
tefsire tâbi tutan İbn Fûrek kelimeye "ye-
ten" ve "hesaba çeken" mânalarını ver-
dikten sonra hesap kavramı içinde "sa-
yıp hesaplamak" anlamının da düşünüle-
bileceğini belirtmiş, fakat bunun insan-
lara mahsus bir eylem olduğunu, sınırsız
ilâhî ilmin her kemiyeti saymışçasına ku-
şattığını söylemiştir (*Mücerredü'l-makâ-
lât*, s. 50). Aynı yaklaşım Halîmî'de de
mevcuttur (*el-Minhâc*, I, 200). Yine İbn
Fûrek'e ve Fahreddin er-Râzî'ye göre Al-
lah'ın insanları hesaba çekmesi, dünya-
da işledikleri amelleri ve bunların uhrevî
karşılığını kendilerine bildirmesinden iba-
rettir (*Mücerredü'l-makâ-lât*, s. 50; *Levâ-
mî'u'l-beyyinât*, s. 275).

Hasibin "kifayet eden" şeklindeki mâ-
nası üzerinde duran âlimlerden Abdülke-
rîm el-Kuşeyrî'ye göre bu konuda en bü-
yük ilâhî lutuf, Allah'ın kuluna dünya
nesnelerine karşı herhangi bir arzu ve ta-
lep hissi vermemesidir. Zira Allah'ın kişi-
yi dünya metâi duygusundan koruması,
bu hissi verdikten sonra ihtiyaçlarını ye-
rine getirmesinden çok daha büyük bir
lutfuttur (*et-Tahbîr fi't-tezkîr*, s. 61). Gaz-
zâlî, hasibin sadece "kâfi" anlamı üzerin-
de durmuş ve bunu "deruhte ettiği kim-
seye yeten" olarak açıklamıştır. Ona göre
kâfi niteliği sadece Allah'ta mevcuttur.
Zira her şeyin varlığı, devamı ve kemali
ancak O'nunla mümkündür. İnsanda ha-
yatiyeti sağlayan mekanizmayı ve canlı-
nın hayatietini koruyan tabiat çevresini
yaranan, düzenleyen, yöneten ve sürdü-
ren Allah'tır. Meselâ anne de çocuğuna
kâfi değildir. Çünkü anneyi, memesindeki
sütü, çocukta emme temayülünü ve an-
nede emzirme şefkatini yaranan Allah'tır.
Kâinatla hiçbir nesne tek başına her-
hangi bir şeye yeterli olacak konumda
değildir (*el-Makşadü'l-esnâ*, s. 123-124).

Hasib isminin "şeref ve yücelik sahibi"
anlamı üzerinde en çok duran Muhyiddin

İbnü'l-Arabî olmuştur. İbnü'l-Arabî, bu
ismin "kifayet" anlamına temas ettikten
sonra "hasep-nesep" mânası üzerinde
durmuş, en büyük şeref ve şanın, bir var-
lığın başkasından değil kendisinden do-
ğan şeref ve şanı olduğunu söylemiştir.
Bundan dolayı soyları ile övünen müşrik-
ler Hz. Peygamber'den rabbinin nesebi-
ni anlatmasını istemiş, Cenâb-ı Hak da
bunun üzerine İhlâs sûresini indirmiş ve
bu sûrede her türlü asâlet, şan ve şerefin
anne, baba, evlât ve arkadaş gibi hiçbir
dış faktör olmaksızın zâtından dolayı ken-
disine ait bulunduğunu beyan etmiştir
(*el-Fütûhât*, IV, 250).

Kuşeyrî, hasib ismine tam anlamıyla
inanan kimsenin kıyamet gününde dün-
yadaki her davranışından hesaba çekile-
ceğinin şuuruna erdiğini ve bu sebeple o
günden önce kendi kendini hesaba çeke-
ceğini söyler. Yine ona göre gerçek an-
lamda sadece Allah'ın kâfi gelip her şey-
den müstağni kılacağına inanan kul ihti-
yaçlarını yalnız O'na sunar ve yalnız O'na
güvenir (*et-Tahbîr fi't-tezkîr*, s. 61).

Hasib, Allah'ın fiilî sıfatları ve insanla il-
gili isimleri grubu içinde yer alır. Bazı âlim-
ler, Allah'ın kuluna yetmesi ve onu hesa-
ba çekmesinin ilim sıfatıyla gerçekleş-
ceğini göz önünde tutarak hasibî zâtî-
sübûtî sıfatlardan ilim içinde mütalaa
etmiş (İbnü'l-Arabî, IV, 249), bazıları da
O'nun hesap görmesinin, saymaya ve ir-
delemeye dayanan kulların hesap görme-
sine benzememesinden, ayrıca içerdiği
"şeref ve yücelik sahibi" anlamının aşkın
özellik arzemesinden hareketle hasibin
zâtî-tenzihî sıfat ve isimler grubuna gire-
bileceğini söylemişlerdir (Halîmî, I, 200;
Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, vr. 43^a; Fahred-
din er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 275).

Hasib ismiyle, "kâfi gelen" anlamında
ganî, kâdir, muğni; "hesaba çeken" anla-
mında câmi, muhsî; "sayıp bilen" anla-
mında âlim, habîr, şehîd; "yüce ve şerefli
olan" anlamındaki alî, celif, kerîm, mâcîd
ve mecîd isimleri arasında anlam yakınlı-

ğı bulunmaktadır (bu isimlerin anlam-
ları ve içinde yer aldıkları gruplar için
bk. *DİA*, XI, 414-415).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hsb", "kfy"
md.leri; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "hsb" md.; *Li-
sânü'l-Arab*, "hsb" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*,
"hsb", "kfy" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*,
"hsb", "kfy" md.leri; *Kâmus Tercümesi*, I,
200; *Müsned*, V, 41, 45, 46, 47; Buhârî, "Edeb",
54, 95, "E'ime", 54; Müslim, "Züh'd", 65, "Zi-
kir", 64; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 23; İbn Mâce,
"Du'a", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82, 110; İbn
Kuteybe, *Te'vîlû müşkilî'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid
Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 513; Tabe-
rî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XXII, 12; Zeccâc,
Tefsîru esmâ'illâhî'l-hüsnâ (nşr. Ahmed Yûsuf
ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 49; Mâtû-
rîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp.,
nr. 40, vr. 150^b; Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr.
Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986,
s. 19-130; Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Şe'nü'd-
du'a* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk
1404/1984 → Dimaşk, ts. (Dârü's-Sekâfeti'l-Ara-
biyye), s. 69-70; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 195, 200;
İbn Fûrek, *Mücerredü'l-makâ-lât*, s. 50; Bağdâ-
dî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 88^a; Beyhakî, *Şu'a-
bü'l-imân* (nşr. M. Saîd Besyûnî), Beyrut 1410/
1990, I, 123; Kuşeyrî, *et-Tahbîr fi't-tezkîr* (nşr.
İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 61; Gazzâlî,
el-Makşadü'l-esnâ (Fazlûh), s. 123-125; Ebû
Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim
Ağa Ktp., nr. 499, vr. 42^b-43^b; İbnü'l-Cevzî, *Nüz-
hetü'l-a'yûn*, s. 250-251; Fahreddin er-Râzî, *Le-
vâmi'u'l-beyyinât*, s. 274-275; a.mlf., *Mefâtî-
hu'l-gayb*, Beyrut 1410/1990, IX, 200; X, 221-
222; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, Kahire, ts. (Mek-
tebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), IV, 249-251; Bey-
zâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, III,
385; Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İst-
anbul 1987, s. 241, 258-260; Bekir Topaloğlu,
"Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, XI, 407-408, 414-415.

BEKİR TOPALOĞLU

HASİB PAŞA YALISI

Boğaziçi'nin
bugün mevcut olmayan
en önemli yalılarından biri.

Beylerbeyi İskelesi'nin yaklaşık 200 m.
kadar kuzeyinde bulunuyordu. Bânisi II.
Mahmud'un vezirlerinden Mehmed Ha-
sib Paşa'dır (ö. 1870). Yalının kesin inşa
tarihi bilinmemektedir. Daha çok Hasib
Paşa'nın ahfadından alınan mevcut bilgi-
ler, II. Mahmud döneminde (1808-1839)
önce birbirine fevkanî bir dehliz- köprü ile
geçilen ikiz yalı şeklinde yapıp iç deko-
rasyonuna başlanacağı sırada yandığı ve
sonra yine aynı dönemde, muhtemelen
1825 yılında bir İtalyan mimarı tarafın-
dan tekrar yapıldığı şeklindedir (Yücel,
XL/319, s. 11-12; Ünsal, sy. 3, s. 95). An-
cak Sedat Hakkı Eldem, harem binasının
cephesinde tesbit ettiği bazı emânelere

Hasib Paşa
Yalısı'nın
yanmadan
önce
çekilmiş
bir fotoğrafı
(Kuban, s. 73)